ZYGMUNT KOZŁOWSKI
TADEUSZ HUNEK

PRÓBA WYKORZYSTANIA RACHUNKOWOŚCI DO BADAŃ KWARTALNYCH BILANSÓW PIENIĘŻNYCH GOSPODARSTW CHŁOPSKICH

Kiedy w 1956 r. GUS przystąpił do badań kwartalnych budżetów rodzinnych różnych grup zawodowych ludności, zmuszony był z wielu względów do odłożenia badań budżetów chłopskich na okres późniejszy. Pomijając względy natury finansowej, istotną trudność w opracowaniu budżetów chłopskich należy widzieć w ich odmiennym od budżetów ludności nierolniczej charakterze, wymagającym odmiennych metod opracowania. Trzeba pamiętać, że budżet pieniężny gospodarstwa chłopskiego jest zasadniczo różny od budżetów ludności nierolniczej. Podczas gdy te ostatnie dają pełny obraz **dochodów** odpowiednich grup, chłopskie budżety pieniężne opierają się na kategorii **przychodów** pieniężnych, różniącej się w sposób istotny od **dochodu**, gdyż, po pierwsze, przychody pieniężne nie obejmują naturalnej części spożycia i po drugie, obejmują wydatki na zakup środków produkcji, nie będących składnikiem dochodu. Mimo tych różnic zachodzących między budżetami pieniężnymi gospodarstw a ich dochodami, budżety pieniężne stanowią podstawowy, a w każdym razie najściślej wymierzalny wskaźnik sytuacji ekonomicznej gospodarstw. Dają mianowicie obraz bieżącej ewolucji sytuacji gospodarczej różnych grup gospodarstw chłopskich.

Mając powyższe na względzie podjęliśmy próbę zorientowania się, na ile rachunkowość rolna, prowadzona przez Instytut Ekonomiki Rolnej, może być przydatna dla tych celów. Zwrócenie uwagi na rachunkowość jest w tym wypadku całkiem naturalne, gdyż zawiera ona wszystkie elementy niezbędne dla konstrukcji budżetów pieniężnych gospodarstw.

Rachunkowość w jej aktualnym stanie posiada jednak dwa zasadnicze braki. Pierwszy wypływa ze znanej powszechnie wyższości gospodarstw prowadzących rachunkowość nad przeciętnymi gospodarstwami, powodującej, że sytuacja ekonomiczna gospodarstw prowadzących książki rachunkowe jest na ogół lepsza od przeciętnej. Wypływa to z faktu, że dobór gospodarstw, które mają swoje książki prowadzić samodzielnie (w przeciwieństwie do budżetów prowadzonych przez GUS), nie może być oparty na metodzie losowej, lecz na metodzie osobistych zgłoszeń. Drugi brak tkwi w stosunkowo niedużej liczebności książek zbieranych przez IER.

Dlatego też różni się struktura (obszarowa i inne) badanych gospodarstw dość znacznie od struktury ogólnej zbiorowości gospodarstw. W rachunkowości w ogóle i w naszej reprezentacji szczególnie, przeciętna wielkość gospodarstw jest większa niż na ogół w poszczególnych rejonach IER.

Dzięki zainteresowaniu, jakie dla zamierzonych badań wykazało Biuro Ekonomiczne CRS oraz wysiłkowi włożonemu przez Biuro i jego pracowników w organizację tych badań, udało się je w 1958 roku podjąć i uruchomić.

Badania objęły w początkowej fazie około 350 gospodarstw rozmieszczonych w 3 rejonach (po 100—130 gospodarstw w rejonie) uznanych na podstawie analiz dokonywanych w Instytucie Ekonomiki Rolnej za charakterystyczne dla różnych sposobów gospodarowania w Polsce.

Gospodarstwa tych rejonów (prowadzące rachunkowość rolną) przesyłają comiesięcznie szczegółowe wykazy przychodów i wydatków pieniężnych, stanowiące odpisy z książki kasowej. Z kolei materiały te są rozksięgowywane na kartoteki (każde gospodarstwo ma swoją

kartotekę) wg grupy wydatków. Kartoteki są podstawą do dokonywania wszelkich wyliczeń.

*
* *

W niniejszym opracowaniu chcemy przedstawić dokonaną na podstawie scharakteryzowanych badań analizę kształtowania się bilansu pieniężnego badanych gospodarstw chłopskich w I kwartale 1958 r. w porównaniu z I kwartałem 1957 r. Opracowanie to stanowi dalszy ciąg i uzupełnienie doniesienia wydanego w czerwcu 1958 r. przez Biuro Ekonomiczne CRS[1].

W poniższym opracowaniu nie zamierzamy przekazać do wiadomości czytelnika reprezentatywnego obrazu ewolucji sytuacji gospodarczej na wsi w badanym okresie. Co do jego reprezentatywności nie mamy bowiem dostatecznego rozeznania. Głównym celem niniejszego opracowania jest przedstawienie typu i charakteru danych, które w badaniach tych można będzie uzyskać. Chodzi więc o danie na bezpośrednim przykładzie wstępnej charakterystyki niektórych elementów problematyki badawczej i metody analizy. Jeśli przy tej okazji okaże się, że mimo niedostatecznej reprezentatywności najogólniejszych spośród uzyskanych wskaźników — zwłaszcza w zakresie ich absolutnego poziomu — materiał nasz pozwala już w obecnej początkowej fazie badań (obliczonej w zasadzie na wypracowanie metody i ustalenie problematyki, a nie na uzyskanie wiarygodnych i reprezentatywnych wyników) zorientować się w szeregu istotnych tendencji i procesów w zakresie kształtowania się bieżącej sytuacji gospodarczej różnych grup gospodarstw, to będzie to dodatkowym argumentem przemawiającym za kontynuowaniem wysiłków zmierzających do opracowania metody, która umożliwi wykorzystanie rachunkowości do badań czegoś w rodzaju bieżącej koniuktury w rolnictwie.

Przedstawiony w niniejszym opracowaniu zarys analizowanej problematyki ma z konieczności charakter ogólny. Nie wyklucza to prób dokonywania w oparciu o prowadzone badania analiz problemów znacznie bardziej szczegółowych.

W tym celu zostały przez Biuro Ekonomiczne CRS zebrane niektóre specjalne dane, jak przychodowość badanych gospodarstw, położenie w strefie podatkowej, odległość od punktów skupu i sklepów, skład osobowy rodziny. Jest możliwe zebranie dalszych dodatkowych danych. Powinny one pozwolić na zbadanie wzajemnych związków w kształtowaniu się wielkości, struktury i dynamiki przychodów i wydatków różnych grup gospodarstw w zależności od tych czynników.

PRZYCHODY

Tabele 1 i 2 zawierają podstawowe dane o kształtowaniu sie poziomu, struktury i dynamiki przychodów pieniężnych badanych gospodarstw za oba analizowane kwartały. W rozważaniach naszych skoncentrujemy się na problemie zmian w I kwartale 1958 r. w stosunku do I kwartału 1957 r.

W zakresie kształtowania się przychodów pieniężnych badanych gospodarstw w I kw. 1958 r. w porównaniu z analogicznym okresem roku poprzedniego podstawowym zjawiskiem jest ich wzrost. Wskaźniki wzrostu ogółu przychodów na 1 gosp. wyglądają następująco:

Poznań—Bydgoszcz	—	138,3
Rzeszów—Kraków	—	102,0
Białystok	—	108,9

Jak widać, badane gospodarstwa wykazują zasadnicze zróżnicowanie pod względem tempa wzrostu przychodów w grupie „Poznań—Bydgoszcz" z jednej strony i pozostałych z drugiej strony. W grupie poznańsko-bydgoskiej wzrost przychodów ma charakter zasadniczy; w pozostałych wyraża się tak małymi wskaźnikami, że trudno go uznać za niewątpliwy z uwagi na charakter reprezentacji, która bezsprzecznie dopuszcza odchylenia od rzeczywistości znacznie większe niż istniejący wzrost przychodów. Oto jak przedstawia się ten wzrost przyrostów w liczbach absolutnych:

Poznań—Bydgoszcz (grupa 1)
— 4104 zł na 1 gosp.
Rzeszów—Kraków (grupa 2)
— 126 zł na 1 gosp.
Białystok (grupa 3)
— 523 zł na 1 gosp.

Niezależnie jednak od tego czy poszczególne grupy badanych gospodarstw lepiej lub gorzej odzwiercie-

[1] CRS „Samopomoc chłopska". Biuro Ekonomiczne — Informacja o badaniu bieżących przychodów i wydatków gospodarstw chłopskich. To samo Z. Kozłowski, T. Hunek. Trybuna Spółdzielcza nr 9/1958.

Tabela 1

Przychody pieniężne oraz ich dynamika w badanych gospodarstwach chłopskich w I kw. 1957 r. i w I kw. 1958 r.
(na 1 gospodarstwo zł)

Wyszczególnienie	Poznań — Bydgoszcz			Rzeszów — Kraków			Białystok		
	I kw. 1957	I kw. 1958	dynamika	I kw. 1957	I kw. 1958	dynamika	I kw. 1957	I kw. 1958	dynamika
Przychody ogółem	10 718	14 822	138,3	6 158	6 284	102,0	5 858	6 381	108,9
Przychody z prod. towarowej	8 119	12 297	151,5	4 191	4 572	109,0	4 197	4 974	118,5
Przychody z prod. zwierzęcej	6 870	9 831	143,1	3 450	3 595	104,1	3 440	3 528	102,5
w tym bydło	502	952	189,0	544	345	63,5	232	436	188,0
cielęta	143	131	91,8	75	140	187,0	108	207	190,6
trzoda chlewna	2 355	3 552	150,8	874	1 319	150,9	1 425	1 344	94,3
drób	33	17	50,8	44	42	95,5	11	30	266,9
mleko	2 198	3 340	160,0	439	667	151,9	543	633	116,5
przetwory mleczne	163	220	140,2	110	133	120,8	89	83	93,6
jaja	464	626	134,8	429	423	98,4	228	238	104,4
Przychody z produkcji roślinnej	1 249	2 466	191,4	741	977	131,9	757	1 446	191,0
w tym 4 zboża	377	854	226,7	222	217	91,1	190	319	167,6
pszenica	74	286	384,5	118	140	118,5	61	82	133,7
ziemniaki	85	143	168,2	24	10	41,1	47	28	52,4
razem przemysł.	331	999	301,4	129	268	207,3	116	765	656,0
buraki cukrowe	269	850	315,3	69	110	158,8	71	21	30,2

Tabela 2

Struktura przychodów pieniężnych gospodarstw chłopskich w I kw. 1957 r. i w I kw. 1958 r.

Wyszczególnienie	Poznań — Bydgoszcz		Rzeszów — Kraków		Białystok	
	1957	1958	1957	1958	1957	1958
Przychody z prod. towarowej	100	100	100	100	100	100
„ z prod. zwierzęcej	84,6	79,9	82,3	78,6	82,0	70,9
w tym bydło	6,2	7,7	13,0	7,6	5,5	8,8
cielęta	1,8	1,1	1,8	3,1	2,6	4,2
trzoda mięsno-słoninowa	29,0	28,9	23,3	28,9	34,0	27,0
drób	0,4	0,1	1,1	0,9	0,3	0,6
mleko	27,1	28,9	10,5	14,6	13,0	12,7
przetwory mleczne	2,0	1,9	2,6	2,9	2,1	1,8
jaja	5,7	5,1	10,3	9,3	5,4	4,8
Przychody z prod. roślinnej	15,4	20,1	17,7	21,4	18,0	29,1
4 zboża razem	4,6	6,9	5,3	4,7	4,5	6,4
w tym pszenica	0,9	2,3	2,8	3,1	1,5	1,6
ziemniaki	1,1	1,2	0,6	0,2	1,1	0,5
razem przemysłowe	4,1	8,1	3,1	5,9	2,8	15,4
w tym buraki cukrowe	3,3	6,9	1,6	2,4	1,7	0,4
Przychody ogółem	100	100	100	100	100	100
w tym produkcja towarowa	75,7	83,0	68,0	72,8	71,6	77,9
Przychody spoza gospodar.	24,3	17,0	32,0	27,2	28,4	22,1

dlają procesy zachodzące w ich własnym rejonie dają one — jak to niżej pokażemy — bardzo interesujący obraz sytuacji ekonomicznej różnych grup gospodarstw w I kwartale 1958 r. Jest to sytuacja z jednej strony gospodarstw o silnej ekspansywności produkcji, zwłaszcza masy towarowej, które reprezentują gospodarstwa grupy poznańsko-bydgoskiej, a z drugiej w dwóch wariantach obraz mniej ekspansywnych gospodarstw grupy rzeszowsko-krakowskiej i białostockiej.

Przychody wszystkich grup gospodarstw chłopskich składają się z dwóch części: z przychodów z produkcji towarowej i przychodów pozagospodarczych (te ostatnie wynoszą w badanych przez nas gospodarstwach od 20—30% ogółu przychodów pieniężnych gospodarstw). Niezwykle charakterystyczny i ważki pod względem wypływających zeń konsekwencji jest fakt, iż cechą specyficzną sytuacji badanych gospodarstw w omawianym kwartale jest fakt, że **wzrost przychodów ma miejsce tylko i wyłącznie w zakresie produkcji towarowej.** Co więcej, przychody pozagospodarcze nie tylko nie rosną, lecz w porównaniu z pierwszym kwartałem 1957 **maleją.** Dlatego też ogólny wzrost przychodów pieniężnych i jego tempo jest we wszystkich grupach mniejszy niż wzrost przychodów z produkcji towarowej.

Wydaje się, że uzyskane przez nas wskaźniki wzrostu przychodów z produkcji towarowej są już — w przeciwieństwie do wskaźników wzrostu ogółu przychodów — na tyle poważne, że **trzeba je we wszystkich rejonach uznać za przekonywające potwierdzenie ogólnej wzrostowej tendencji.** Jednocześnie pokazują one, że niewątpliwy wzrost przychodów z produkcji towarowej, który miał miejsce w I kwartale 1958 w porównaniu z analogicznym kwartałem poprzedniego roku, bynajmniej nie jest indentyczny ze wzrostem ogólnym pieniężnych przychodów gospodarstw. Na te ostatnie wpływa także w istotnym stopniu kształtowanie się rozmiarów ubocznych przychodów.

Co składa się na zasadniczo różny rozmiar i tempo wzrostu przychodów w trzech badanych grupach gospodarstw? Dlaczego nasze gospodarstwa

Tabela 3

Porównanie przyrostu przychodów z produkcji towarowej i prac pozagospodarczych

Grupy gospodarstw	Przyrost przychodów			
	z produkcji towarowej		pozagospodarczych	
	w zł na 1 gospod.	wskaźnik 1957 = 100	w zł na 1 gospod.	wskaźnik 1957 = 100
I. Poznań — Bydgoszcz	4178	151,5	—74	97,0
II. Rzeszów — Kraków	381	109,0	—225	87,0
III. Białystok	777	118,0	—254	84,4

grupy I wykazują znaczny, a pozostałe dużo mniejszy wzrost przychodów z produkcji towarowej? Zacznijmy od gospodarstw grupy II rzeszowsko-krakowskiej, mających najniższy przyrost przychodów. Zasadniczym źródłem zwiększenia się wpływów pieniężnych ze zrealizowanej produkcji są w tych gospodarstwach trzy gałęzie produkcji:

trzoda chlewna	345 zł na 1 gosp.
mleko i jego przetw.	251 „ „ 1 „
rośliny przemysłowe	139 „ „ 1 „
	735 zł

Razem dają one 735 zł wzrostu przychodów w badanym kwartale w porównaniu z analogicznym okresem poprzedniego roku. Jest to przyrost prawie dwukrotnie (1,9 raza) większy niż ostateczny przyrost całej produkcji towarowej. Okazuje się więc, że gospodarstwa te straciły na spadku wpływów gotówkowych z pozostałych gałęzi produkcji połowę tego, co zyskały w wymienionych trzech podstawowych gałęziach.

Podobna jest sytuacja gospodarstw grupy III (białostockiej). Zasadniczo odmienny zaś jest obraz gospodarstw grupy I (poznańsko-bydgoskiej). Przyrost wpływów pieniężnych z produkcji towarowej jest tu wielokrotnie wyższy niż w poprzednich grupach. Opiera się on wprawdzie także głównie na trzodzie i mleku (około 2500 zł, tj. ponad 60%), ale istnieje tu też istotny przyrost wpływów z pozostałych gałęzi. Tak więc badane gospodarstwa grupy I (poznańsko-bydgoskiej) przedstawiają typ gospodarstw o bardzo znacznej i silnie ekspansywnej produkcji towarowej. Natomiast gospodarstwa grupy II i III są gospodarstwami o znacznie węższej podstawie towarowej.

Przyczyna odmiennej sytuacji przychodowej jednych i drugich gospodarstw na tym się jednak nie wyczerpuje.

Stopień wzrostu masy towarowej dla podstawowych gałęzi produkcji towarowej trzody i mleka (około 60% wpływów) jest w grupie rzeszowsko-krakowskiej wyższy niż w grupie poznańsko-bydgoskiej (potwierdzają to także ogólne dane sprawozdawcze o skupie, Patrz CRS „Sprawozdanie z wykonania planu skupu za I kw. 1958 r.").

Natomiast wskaźniki dynamiki cen tych podstawowych produktów towarowych są tu znacznie mniej korzystne niż w grupie poznańsko-bydgoskiej.

Tabela 4

Wskaźniki dynamiki masy towarowej i średnio ważonych cen.
I kwartał 1957 = 100*

Artykuł	Wskaźniki dynamiki					
	masy towarowej			cen		
	P-B	R-K	B	P-B	R-K	B
4 zboża	179	132	149	98	103	100
Ziemniaki	69	78	—	140	180	—
Trzoda	145	183	113	97	76	86
Mleko	132	143	100	113	96	112
Jaja	103	88	81	123	123	108

* Dane wyliczone na podstawie materiałów IER.

Szczególnie ostro występuje to w zakresie trzody chlewnej, której zbyt gospodarstwa grupy krakowsko-rzeszowskiej zwiększyły prawie dwukrotnie, lecz za którą uzyskały cenę średnio ważoną o 24,0% niższą niż w poprzednim roku.

Pochodzi to stąd, że podczas gdy w I kwartale 1957 r. — jak wskazują dane masowej statystyki — dość tolerancyjnie ściągano dostawy obowiązkowe żywca, w 1958 roku dostawy te ściągnięto.[1]

Zjawisko to — jak widać — zachodzi we wszystkich badanych rejonach. Najsilniej jednak w rejonie rzeszowsko-krakowskim. Jest to — wydaje się — główna przyczyna, z powodu której gospodarstwa tego rejonu w naszej reprezentacji choć — w przeciwieństwie do gospodarstw grupy białostockiej — podniosły dość znacznie masę towarową podstawowych gałęzi produkcji towarowej (tzn. trzody i mleka) — nie uzyskały jednak istotniejszego wzrostu przychodów. Natomiast w grupie białostockiej decydującą jest przyczyna pierwsza: słaby, najsłabszy spośród badanych grup wzrost masy towarowej, choć i tu istotna jest także druga przyczyna (zwłaszcza w zakresie trzody chlewnej).

Rozchody

Z kolei przedstawiamy w tabeli 6 i 7 podstawowe dane odnośnie kształtowania się rozchodów pieniężnych w badanych gospodarstwach w obu kwartałach.

Teoretycznie rzecz biorąc, daje się łatwo zauważyć prostą zależność wielkości rozchodów od przychodów. Stwierdziliśmy ją we wspomnianej analizie stanu kasy badanych gospodarstw[2]. Jednakże w badaniach krótkofalowych zależność ta może ulec częściowemu zakłóceniu przez ruch w stanie zasobów pieniężnych gospodarstw. Gromadzenie zasobów gotówkowych zmniejsza zakupy — wydatki, zmniejszenie się zaś rezerw kasowych zwiększa wydatki ponad poziom przychodów. Zjawisko to ma miejsce w naszym przypadku. Stwierdziliśmy w przytoczonym opracowaniu, że w grupie białostockiej i rzeszowsko-krakowskiej dał się zaobserwować wzrost wydatków pieniężnych, który nie tylko pochłonął pełną sumę przyrostu przychodów pieniężnych, lecz również uintensywnił wykorzystanie rezerw kasowych. Tym tłumaczy się występujące w tych gospodarstwach znaczne obniżenie się zapasów gotówkowych w I kw. 1958 r. w porównaniu z I kwartałem 1957 r. Tendencja ta nie wystąpiła jednak w grupie I (poznańsko-bydgoskiej), gdzie obserwuje się zjawisko równowagi między przychodami i wydatkami. W przedstawionym obecnie materiale widać to przez porównanie dynamiki rozchodów i przychodów (przy przyjęciu pierwszego kwartału 1957 za 100).

	Przychody	Rozchody
Grupa I	138,3	137,7
Grupa II	102,0	121,4
Grupa III	108,9	111,1

Wysoki poziom przychodów w grupie I (poznańsko-bydgoskiej) pozwolił tym gospodarstwom na wysoki poziom wydatków. Natomiast dokonanie w dwu pozostałych grupach wyższych rozchodów, niż przynosił poziom przychodów, było możliwe przez naruszenie rezerw kasowych. Wyjaśniliśmy to zjawisko w analizie stanu kasy.

Analizę rozchodów przeprowadzimy według ich następujących kierunków:

1) Wydatki gospodarcze,
2) Wydatki konsumpcyjne,
   a) wydatki na artykuły spożywcze,
   b) wydatki na artykuły przemysłowe,

[1] W tym zakresie mamy pełne potwierdzenie omawianych procesów w centralnej sprawozdawczości. Oto one:

Województwa	Wskaźniki średnio ważonej ceny trzody chlewnej w globalnym skupie państwowym	Wskaźnik wzrostu masy dostaw obowiązkowych
Poznań—Bydgoszcz (średnio)	97,0	130,0
Rzeszów—Kraków	89,0	200,2
Białystok	89,4	145,0

[2] Z. Kozłowski i T. Hunek. Informacje o badaniu bieżących przychodów i wydatków gospodarstw chłopskich. Trybuna Spółdzielcza nr 9/1958.

3) Obciążenia:
   a) świadczenia (podatek gruntowy i ubezpieczenia),
   b) obrót kredytowy (spłata pożyczek, procentów itp.).

Podobnie jak w zakresie przychodów, zajmujemy się i tu wyłącznie analizą rozmiarów i tempa wzrostu poszczególnych wydatków.

Tabela 5

Wielkość i dynamika wzrostu głównych grup wydatków (I kwartał 1957 = 100)

Wyszczególnienie	Poznań-Bydgoszcz			Rzeszów-Kraków			Białystok		
	wydatki		dyn.	wydatki		dyn.	wydatki		dyn.
	1957	1958		1957	1958		1957	1958	
Wydatki gospodarcze	5 390	7 661	142,2	2 845	2 975	104,5	2 702	2 408	91,7
Wydatki konsumpcyjne	2 828	3 474	122,8	1 602	2 054	128,2	1 719	1 935	112,0
wydat. na art. spoż.	960	1 304	135,8	497	663	133,5	628	748	119,2
wyd. na art. przem.	1 868	2 170	116,1	1 105	1 391	125,9	1 091	1 187	108,7
Obciążenie	2 276	3 790	166,6	1 041	1 469	141,0	743	1 193	166,6
świadczenia	1 732	2 730	157,6	709	959	134,7	493	781	158,5
obrót kredytowy	544	1 060	195,1	332	513	154,4	250	412	164,6
Ogółem rozchody	11 246	16 173	137,7	6 004	7 291	121,4	5 798	6 440	111,1

Są dwie najbardziej charakterystyczne cechy sytuacji w zakresie zmian zaszłych w strukturze, dynamice i wielkości rozchodów pieniężnych analizowanych gospodarstw.

Pierwsza polega na tym, że we wszystkich grupach największy wzrost wykazują wydatki stanowiące obciążenie bilansu pieniężnego gospodarstwa i redukujące ich siłę nabywczą (podatek, ubezpieczenia, zwrot pożyczek itp.).[1]

Druga polega na tym, że w grupie II i III wydatki gospodarcze (na zakup środków produkcji) nie wzrastają, a w kluczowych pozycjach — spadają.

OGÓLNY OBRAZ SYTUACJI NA ODCINKU WZROSTU OBCIĄŻEŃ

pieniężnych gospodarstw jest następujący: w grupie rzeszowsko-krakowskiej wzrost przychodów na jedno gospodarstwo wyrażał się sumą zaledwie 126 zł, natomiast wzrost świadczeń wynosił 427 zł. Zatem wzrost przychodów I kwartału nie pokrył wzrostu rozchodów spowodowanych wzrostem obciążeń finansowych gospodarstw tej grupy. Ten ostatni musiał więc być zrealizowany drogą znacznego zmniejszenia rezerw kasowych.

W grupie białostockiej wzrost przychodów mierzy się kwotą 523 zł na 1 gospodarstwo, natomiast wzrost obciążeń wynosi 450 zł.

W grupie poznańsko-bydgoskiej, gdzie nastąpił wzrost przychodów na 1 gospodarstwo o sumę 4 104 zł, wzrost obciążeń finansowych zabrał 1 514 zł, co stanowi 36,9%. Jak widać, jest to nawet w tej grupie gospodarstw istotny wzrost.

OGÓLNY WSKAŹNIK DYNAMIKI WYDATKÓW NA CELE GOSPODARCZE

wynosi — jak widzieliśmy — 142 w grupie poznańsko-bydgoskiej, 141 w grupie rzeszowsko-krakowskiej i 92 w grupie białostockiej.

Szczegółowy obraz w tej dziedzinie przedstawia się następująco:

Nawozy sztuczne: wydatki na nawozy sztuczne w grupie poznańsko-bydgoskiej i białostockiej przekraczają wydatki dokonane na ten cel w I kwartale 1957 r. Wskaźnik wzrostu wynosi odpo-

[1] Trzeba zwrócić uwagę, że wliczając w naszej analizie „zwrot pożyczek" do obciążeń nie chcemy przez to powiedzieć, że taki jest w ogóle charakter kredytu. Stwierdzamy tylko, że z punktu widzenia kształtowania się aktualnej siły nabywczej (wypłacalnego popytu) gospodarstw na rynku towarów i usług „zwrot pożyczek" występuje jako ograniczenie tej siły nabywczej, w okresie, kiedy przypada termin spłaty.

Tabela 6

Rozchody pieniężne i ich dynamika w badanych gospodarstwach chłopskich w I kw. 1957 r. i w I kw. 1958 r.
(na 1 gospodarstwo)

Lp.	Wyszczególnienie	Poznań—Bydgoszcz			Rzeszów—Kraków			Białystok		
		I kw. 57	I kw. 58	Dynamika	I kw. 57	I kw. 58	Dynamika	I kw. 57	I kw. 58	Dynamika
1.	Ogółem rozchody	11 246	16 174	137,7	6 003	7 290	121,4	5 792	6 440	111,1
2.	Wydatki gospodarcze	5 389	7 661	142,2	2 845	2 975	140,5	2 702	2 480	91,7
	w tym nasiona	272	384	141,0	116	57	48,7	86	138	160,7
	nawozy	903	1 103	122,2	271	193	71,0	199	245	123,4
	pasze treściwe	712	1 147	161,0	189	195	104,7	147	162	109,8
	cement	79	91	115,8	100	91	90,4	93	78	83,3
	cegła	58	54	93,8	14	154	1 080,0	25	31	120,4
	tarcica	386	245	63,4	374	249	71,6	192	167	87,0
	narzędzia i części	89	174	195,5	217	120	55,1	70	86	123,8
	węgiel	246	271	110,0	157	122	77,6	17	27	159,5
	maszyny rolnicze	663	1 287	194,3	686	803	118,5	598	197	21,0
	inwentarz żywy	657	1 040	158,2	351	298	85,0	859	723	84,2
3.	Razem świadczenia	1 732	2 761	157,6	709	957	134,7	493	781	158,5
4.	Razem obrót kredytowy	544	1 060	195,1	338	512	154,4	250	412	164,6
5.	Razem wydatki osobiste	2 620	3 418	131,3	1 614	2 183	135,2	1 724	2 018	117,0
6.	Razem artykuły przemysł.	1 868	2 160	116,1	1 104	1 390	125,9	1 091	1 187	108,7
	w tym tkaniny	331	322	97,2	186	233	125,2	288	303	113,0
	odzież	350	354	101,1	330	279	84,5	116	290	249,0
	pozost. art. odzież.	269	266	98,9	130	128	98,5	127	117	92,0
	obuwie	276	373	135,1	210	289	137,5	206	194	94,0
7.	Razem artykuły spożywcze	960	1 304	135,8	496	663	133,5	621	748	120,2
	w tym pieczywo	86	104	122,2	32	40	128,3	57	44	77,7
	mięso i wędliny	100	159	159,0	34	70	203,4	60	148	245,2
	cukier	189	225	118,8	109	146	132,9	131	152	116,0
	WÓDKA	155	128	82,6	59	90	151,0	124	126	101,9

Tabela 7

Struktura wydatków pieniężnych w badanych gospodarstwach chłopskich w I kw. 1957 r. i w I kw. 1958 r.
(na 1 gospodarstwo)

Wyszczególnienie	Poznań-Bydgoszcz		Rzeszów-Kraków		Białystok	
	I kw. 1957	I kw. 1958	I kw. 1957	I kw. 1958	I kw. 1957	I kw. 1958
Ogółem rozchody	100	100	100	100	100	100
Wydatki gospodarstwa	47,9	47,4	47,4	40,8	46,6	38,5
w tym nasiona	2,4	2,4	1,9	0,8	1,5	2,1
nawozy	8,0	6,8	4,5	2,6	3,4	3,8
pasze treściwe	6,3	7,1	3,1	2,7	2,5	2,5
cement	0,7	0,6	1,7	1,2	1,6	1,2
cegła	0,5	0,3	0,2	2,1	0,4	0,6
tarcica	3,4	1,5	5,8	3,4	3,3	2,6
urządzenia i części	0,8	1,1	3,6	1,6	1,2	1,3
węgiel	2,2	1,7	2,6	1,7	0,3	0,4
maszyny rolnicze	5,9	8,0	7,7	7,6	9,1	1,7
inwentarz żywy	5,8	7,4	5,8	4,1	14,8	11,2
Razem świadczenia	15,4	16,9	11,8	13,1	8,5	12,1
„ obrót kredytowy	4,8	6,5	5,5	7,0	4,3	6,4
„ wydatki osobiste	23,4	21,2	26,9	29,9	29,7	31,4
„ art. przemysłowe	16,6	13,4	18,4	19,1	18,8	18,4
w tym tkaniny	2,9	2,0	3,1	3,2	4,6	4,7
odzież	31,	2,2	5,5	3,8	2,0	4,5
pozost. art. odzież.	2,4	1,6	2,2	1,8	2,2	1,8
obuwie	3,1	2,2	3,5	4,0	3,5	3,0
Razem art. spożywcze	8,5	8,0	8,4	9,2	10,8	11,6
w tym pieczywo	0,8	0,6	0,5	0,6	1,0	0,7
mięso i wędliny	0,9	1,0	0,6	1,0	1,0	2,3
cukier	1,7	1,4	1,8	2,0	2,2	2,3
wódka	1,4	0,8	1,0	1,2	2,1	1,9

wiednio 122,2 oraz 123,4%. Jeśli jednak uwzględnić wzrost cen nawozów, obliczony przez GUS, a wynoszący w I kwartale 1958 r. w stosunku do analogicznego kwartału 1957 r. — 177,5% to we wszystkich rejonach należy odnotować poważny spadek masy zakupywanych nawozów sztucznych. Największy spadek jest do zanotowania w grupie rzeszowsko-krakowskiej, gdzie nawet absolutny poziom wydatków na ten cel został w badanej przez nas reprezentacji obniżony do 71% poziomu z 1957 r. W grupie poznańsko-bydgoskiej wskaźnik wzrostu wydatków na maszyny rolnicze, narzędzia i części zamienne wynosi około 195, w rzeszowsko-krakowskiej około 120; w białostockiej wskaźnik wydatków na maszyny, narzędzia i części zamienne (łącznie) tylko 33% poziomu z 1957 r. Jeśli jednak uwzględnić, że indeks cen na te grupy wydatków opracowany przez GUS wyniósł 179,6% w porównaniu do I kwartału ubiegłego roku, wówczas jedynie w grupie poznańsko-bydgoskiej można stwierdzić nieznaczny realny wzrost zakupu narzędzi i maszyn rolniczych. W pozostałych zaś grupach nastąpił większy lub mniejszy spadek.

Materiały budowlane: Najczęściej kupowanym materiałem budowlanym jest cement. Dodatkowe obliczenia dokonane na pierwiastkowym materiale pokazują, że zaznaczył się tu poważny spadek ilości kupujących, a nie tylko

wydatkowanych sum. Jeśli w I kwartale 1957 roku ogółem w trzech rejonach cement kupiło 18,3% gospodarstw, to w I kwartale 1958 r. — tylko 11,3%. W pozostałych materiałach budowlanych obserwuje się również pewien spadek liczby kupujących.

Wydatki na cele konsumpcyjne wzrastają we wszystkich grupach gospodarstw i to zarówno w zakresie zakupywanych przez nie artykułów spożywczych (zwłaszcza wędlin, cukru), jak i w zakresie artykułów przemysłowych. Tempo wzrostu wydatków na cele konsumpcyjne jest w grupie I i II mniej więcej podobne. W grupie poznańsko-bydgoskiej jednakże wzrost jest nieporównalnie większy w liczbach absolutnych, grupa białostocka natomiast wykazuje niższy niż pozostałe rejony wskaźnik wzrostu wydatków konsumpcyjnych. I tu jest on jednak zdecydowanie wyższy niż w nakładach produkcyjnych. A zatem obserwujemy ogólny wzrost zakupu artykułów konsumpcyjnych.

Trzeba przy tym dodać, że indeks cen na te artykuły wzrósł nieznacznie, tak że wzrost ten jest realnym wzrostem zakupu masy towarowej.

PRÓBA SYNTEZY

Głównymi rysami sytuacji w I kwartale 1958 r. decydującymi o kształtowaniu się bilansu pieniężnego gospodarstw chłopskich w porównaniu z I kwartałem 1957 r. są: z jednej strony poważny wzrost masy towarowej gospodarstw, a zwłaszcza podaży żywca wieprzowego i (w nieco mniejszym stopniu) mleka, z drugiej zaś strony — i to wydaje się rysem podstawowym tej sytuacji — działanie czynników ograniczających siłę nabywczą gospodarstw. Tę ostatnią stanowi część przychodów pieniężnych pozostająca do dyspozycji gospodarstw (na zaspokojenie ich produkcyjnych i osobistych potrzeb) po zrealizowaniu przez nie przypadających w danym okresie obciążeń. Siła nabywcza gospodarstw obejmuje więc kwotę pieniężną stanowiącą wypłacalny w danym okresie popyt gospodarstw na rynkowe towary i usługi. Kształtowanie się wskaźnika dynamiki siły nabywczej badanych gospodarstw podaje tabela 8.

Tabela 8

Dynamika siły nabywczej gospodarstw badanych
w zł na 1 gospodarstwo

Grupa	1957			1958			Dynamika siły nabywczej 1957=100
	przychody	obciążenia	siła nabywcza gospodarstw	przychody	obciążenia	siła nabywcza gospodarstw	
I. (Poznań—Bydgoszcz)	10 718	2 276	8 442	14 822	3 790	11 032	131
II. (Rzeszów—Kraków)	6 158	1 041	5 117	6 284	1 469	4 815	94
III. (Białystok)	5 858	743	5 115	6 381	1 193	5 188	101

Zrekonstruujmy mechanizm działania czynników ograniczających siłę nabywczą gospodarstw.

Po stronie czynników ograniczających wielkość przychodów pieniężnych gospodarstw stwierdziliśmy dwa:

1) Zasadniczy wzrost faktycznej realizacji obowiązkowych dostaw żywca w porównaniu z analogicznym okresem 1957, który to czynnik spowodował, że wzrost przychodów z produkcji towarowej jest znacznie mniejszy niż masy tej produkcji.
2) Większy lub mniejszy spadek wysokości przychodów pozagospodarczych stanowiących w gospodarstwach chłopskich dość istotny element ich siły nabywczej.

Dalszym czynnikiem ograniczającym już bezpośrednio siłę nabywczą przychodów uzyskiwanych przez badane gospodarstwa jest:

3) Wzrost świadczeń pieniężnych (głównie ubezpieczeń).

Do wymienionych 3 czynników należałoby dodać 4 czynnik — wzrost cen towarów przemysłowych o przeznaczeniu produkcyjnym. Czynnik ten nie redukuje jednak **nominalnej wysokości siły nabywczej** wyrażonej w złotówkach wypłacalnego popytu, **lecz ich realną siłę nabywczą,** którą należałoby rozumieć jako iloraz nominalnej siły nabywczej gospodarstw i indeksu cen towarów i usług nabywczych przez chłopów.

W efekcie uzyskaliśmy dość zróżnicowany obraz dynamiki siły nabywczej badanych gospodarstw w I kwartale 1958 r. w porównaniu z analogicznym okresem poprzedniego roku: w pierwszej grupie siła nabywcza gospodarstw wzrosła (Poznań—Bydgoszcz), w drugiej spadła (Rzeszów—Kraków), w trzeciej utrzymała się na niezmienionym poziomie (Białystok). Jeśli by uwzględnić wzrost cen towarów i usług nabywanych przez chłopów, jaki miał w tym okresie miejsce, to oznaczałoby to, że — biorąc realnie — sytuacja rynkowa pierwszej grupy uległa poprawie, dwóch zaś ostatnich grup — większemu lub mniejszemu pogorszeniu.

* *
*

Tak wygląda sytuacja w I kwartale 1958 r., jeśli rozpatrywać ją tylko w odniesieniu do analogicznego okresu 1957 roku. Na więcej materiał nasz nie pozwala. Dla jaśniejszego naświetlenia tej sytuacji i sformułowania na tej podstawie jakichkolwiek wniosków, trzeba by jednak spojrzeć na nią z nieco dłuższej perspektywy, tzn. uwzględniając przynajmniej także porównanie sytuacji w I kwartale 1957 r. z poprzednim okresem. Nie mamy wprawdzie w tym zakresie własnych materiałów, ale pozwolimy sobie odnieść się do ogólnie znanych na podstawie powszechnej statystyki faktów i danych, by spróbować powiązać z nimi i ocenić stwierdzone przez nas w analizowanym materiale tendencje.

Na początku 1957 roku (po VIII Plenum KC PZPR) przychody pieniężne chłopów poważnie wzrosły, częściowo na bazie wzrostu produkcji, w pewnym stopniu wskutek ulg w dostawach i wzrostu cen oraz w znacznym stopniu w wyniku nie wykonanych przez chłopów obowiązków w zakresie świadczeń. Między innymi na tym tle zrodziły się wówczas w kraju znane tendencje inflacyjne[1].

Sytuację w I kwartale rb. należy widzieć jako likwidację żywiołowości na tym odcinku i nawrót do kontrolowanego przez Państwo rozwoju.

Czynniki ograniczające siłę nabywczą gospodarstw są jak wolno przypuszczać — zamierzonym skutkiem polityki gospodarczej. Wzrost obciążeń jest wynikiem wzrostu operatywności aparatu państwowego w ściąganiu bieżących i zaległych zobowiązań (z tytułu dostaw obowiązkowych żywca i podatku) oraz wzrostu stawek niektórych obciążeń (ubezpieczenia). Podobnie spadek pozagospodarczych przychodów należy prawdopodobnie uznać za wyraz redukcji w przemyśle, obejmujących w dużym stopniu ludność związaną w jakiejś formie z rolnictwem (głównym źródłem przychodów ubocznych jest w gospodarstwach najczęściej praca dodatkowa głowy lub członka rodziny chłopskiej) zwiększonej kontroli wydatków w przedsiębiorstwach państwowych, wzmożonej dyscypliny płac, oszczędności (co mogło się odbić na zmniejszeniu przychodów chłopskich z prac sezonowych, furmankowania itp.).

Tak więc należy ogół tych zjawisk widzieć jako składające się na fazę przejścia ogólnej sytuacji gospodarczej do stabilizacji. Nie można jednak nie dostrzegać kryjących się w sytuacji I kwartału 1958 roku niebezpieczeństw. Pierwsze polega na tym, że, jak się wydaje w świetle naszych danych, gdyby je można uznać za reprezentatywne, rozwój sytuacji w kierunku nadanym mu przez politykę gospodarczą ma tendencję pójścia na odcinku wiejskim dalej niż jest to konieczne ze względu na

---

[1] Rada Ekonomiczna przy Radzie Ministrów. Przegląd bieżącej sytuacji gospodarczej w kraju i zadania stojące przed polityką gospodarczą. Warszawa 1957.

Patrz: „1956 r. zakończył się powstaniem pewnej nadwyżki siły nabywczej ... Nadwyżki siły nabywczej ludności ukształtowały się szczególnie wśród ludności wiejskiej, u której zaznacza się wiele objawów wzrostu ilości pieniądza" (str. 17). „W pierwszym kwartale 1957 r. wypłaty z tytułu skupu artykułów rolnych utrzymywały się nadal na bardzo wysokim poziomie. Założenia planu kasowego w tym zakresie zostały przekroczone w pierwszym kwartale ogółem o 2,5 mld. zł, tj. o 31%. Wzrost wypłat z tego tytułu wyniósł w porównaniu z pierwszym kwartałem 1956 — 42%" (str. 12).

Tabela 9

Przychody pieniężne gospodarstw chłopskich oraz ich dynamika w grupach gospodarstw w I kwartale 1957 i I kwartale 1958 r. w rejonach

Rejon	Wyszczególnienie	1—7 ha				7—10 ha				10 i więcej ha			
		I kwart. 1957 r.	I kwart. 1958 r.	Przyrosty	Dynamika	I kwart. 1957 r.	I kwart. 1958 r.	Przyrosty	Dynamika	I kwart. 1957 r.	I kwart. 1958 r.	Przyrosty	Dynamika
Poznań—Bydgoszcz	przychody ogółem	7 154	8 370	1 216	116,9	9 477	12 080	2 603	127,4	13 162	18 287	5 127	138,9
	„ z produkcji towarowej	5 076	7 447	2 371	146,7	7 230	9 484	2 254	131,1	10 116	15 395	5 279	152,2
	„ z produkcji zwierzęcej	4 275	6 017	1 742	140,7	6 334	7 979	1 645	125,9	8 454	12 032	3 578	142,3
	„ z produkcji roślinnej	801	1 430	629	178,4	896	1 505	609	167,9	1 662	3 363	1 701	202,3
Białystok	przychody ogółem	4 515	5 854	1 339	129,6	4 838	6 764	1 926	139,8	7 368	7 648	280	103,8
	„ z produkcji towarowej	3 498	3 606	118	103,2	3 469	5 018	1 549	148,5	5 618	6 189	571	108,2
	„ z produkcji zwierzęcej	2 743	2 417	—324	88,2	2 873	3 961	1 088	137,9	4 523	3 942	—581	86,4
	„ z produkcji roślinnej	755	999	244	132,3	596	1 057	461	176,8	1 095	2 247	1 152	196,0

Rejon	Wyszczególnienie	1—4 ha				4—7 ha				7—10 ha			
Rzeszów—Kraków	przychody ogółem	5 114	5 214	100	101,9	6 717	7 420	703	110,4	7 694	9 026	1 532	117,3
	„ z produkcji towarowej	3 151	3 759	608	113,6	4 791	5 324	533	111,1	5 565	7 678	2 113	137,7
	„ z produkcji zwierzęcej	2 611	3 088	477	118,2	3 959	4 289	330	108,3	4 793	4 755	—38	99,2
	„ z produkcji roślinnej	540	671	131	124,2	832	1 035	203	124,3	772	2 923	2 151	378,5

Tabela 10

Rozchody pieniężne gospodarstw chłopskich i ich dynamika w I kwartale 1957 r. i I kwartale 1958 r. w rejonach

Rejon	Wyszczególnienie	1—7 ha				7—10 ha				10 i więcej ha			
		I kwart. 1957 r.	I kwart. 1958 r.	przy-rosty	dyna-mika	I kwart. 1957 r.	I kwart. 1958 r.	przy-rosty	dyna-mika	I kwart. 1957 r.	I kwart. 1958 r.	przy-rosty	dyna-mika
Poznań—Bydgoszcz	1) ogółem wydatki	8 316	11 066	1 750	121,0	10 611	13 018	2 407	122,7	13 050	19 801	6 751	151,7
	2) wydatki gospodarcze	3 767	4 438	671	117,8	5 533	5 805	272	104,9	6 125	9 697	3 572	158,3
	3) wydatki konsumpcyjne	2 413	3 290	877	136,3	2 530	3 140	610	124,1	3 196	3 734	538	116,8
	w tym wydatki na art. spożywcze	880	1 222	342	138,8	791	1 200	409	151,7	1 091	1 392	301	127,5
	„ „ „ „ „ przemysł.	1 553	2 068	535	134,8	1 739	1 940	201	111,5	2 105	2 342	237	111,2
	4) obciążenia finansowe	1 486	1 515	29	101,9	1 977	3 024	1 047	152,9	2 829	4 882	2 053	172,5
	w tym świadczenia finansowe	625	1 281	656	204,9	1 571	2 061	490	131,1	2 371	3 540	1 169	149,3
	wydatki kredytowe	861	234	—627	27,2	406	963	557	237,2	458	1 342	884	293,0
Białystok	1) ogółem wydatki	4 316	4 981	665	115,4	5 085	6 530	1 445	128,3	8 281	7 297	—984	88,1
	2) wydatki gospodarcze	1 804	2 046	242	113,4	2 579	2 559	—20	98,2	2 231	2 635	404	118,1
	3) wydatki konsumpcyjne	1 598	1 583	—15	99,0	1 552	2 093	541	134,8	2 176	1 961	—215	90,1
	w tym wydatki na art. spożywcze	632	647	15	102,4	472	686	214	145,3	951	856	—95	89,9
	„ „ „ „ „ przemysł.	966	936	—30	96,9	1 080	1 407	327	130,3	1 225	1 105	—120	90,2
	4) obciążenia finansowe	319	557	238	176,6	480	1 035	555	215,4	1 545	1 934	389	125,1
	w tym świadczenia finansowe	232	380	148	163,6	376	796	420	211,4	916	1 121	205	122,4
	wydatki kredytowe	87	177	90	204,0	104	239	135	229,5	629	813	184	129,1
Rejon		1—4 ha				4—7 ha				7—10 ha			
Rzeszów—Kraków	1) ogółem wydatki	4 668	6 182	1 514	132,4	6 521	8 694	2 173	133,3	9 204	9 812	608	106,6
	2) wydatki gospodarcze	1 992	2 296	304	115,2	3 496	4 164	668	119,1	3 700	2 900	—800	78,3
	3) wydatki konsumpcyjne	1 496	2 150	654	143,7	1 539	2 021	482	113,3	2 194	1 876	—318	85,5
	w tym wydatki na art. spożywcze	500	720	220	144,0	501	611	110	122,0	455	552	97	121,5
	„ „ „ „ „ przemysł.	996	1 430	434	143,5	1 038	1 410	372	135,8	1 739	1 324	—415	76,1
	4) obciążenia finansowe	676	1 100	424	162,7	1 095	1 682	587	153,6	2 162	3 311	1 149	153,1
	w tym świadczenia finansowe	367	699	332	190,5	811	1 131	320	139,4	1 448	1 903	455	131,4
	wydatki kredytowe	309	401	92	129,8	284	551	267	194,0	714	1 408	694	197,1

wymogi rynkowej równowagi gospodarczej. Ogólne dane sprawozdawcze wskazywały, że w tym czasie rezerwy w handlu wiejskim rosły szybciej niż to założono. Mimo wzrostu produkcji towarowej siła nabywcza niektórych grup gospodarstw zmniejszała się. Nowa struktura cen (wzrost cen środków produkcji) ograniczała nadmiernie zakupy środków produkcji (nawozy). Ta ostatnia tendencja była — wydaje się — najgroźniejsza.

Drugie niebezpieczeństwo tkwiło w społecznym różnicowaniu analizowanych procesów.

Szereg przesłanek wydaje się przemawiać za tym, że rozwój sytuacji był korzystniejszy dla większych i silniejszych ekonomicznie niż dla mniejszych i słabszych ekonomicznie gospodarstw, choć trzeba stwierdzić, że bezpośrednio na wskaźnikach opracowanych dla gospodarstw poszczególnych grup wielkości w poszczególnych rejonach tendencja ta nie ujawnia się w naszych materiałach dość konsekwentnie, w związku z czym nie należy jej przeceniać (patrz tab. 9 i 10).

Niemniej jednak do przesłanek, które sugerują taką supozycję, należą następujące fakty:

1) Gospodarstwa poznańsko-bydgoskie naszej reprezentacji, które znajdują się w znacznie korzystniejszej sytuacji niż gospodarstwa rzeszowsko-krakowskie i białostockie, to jednocześnie gospodarstwa i większe od tych ostatnich i ekonomicznie silniejsze. Oto dane:

	przeciętny obszar na 1 badane gospodarstwo
Poznań—Bydgoszcz	11,2
Rzeszów—Kraków	4,5
Białystok	8,8

Jeśli jako wskaźnik siły ekonomicznej odpowiednich grup gospodarstw przyjmiemy przeciętną wielkość przychodów pieniężnych na gospodarstwo (przykładowo przychody za I kwartał 1958 r.), to uzyskamy następującą charakterystykę badanych gospodarstw:

	przychody za produkcję towarową w I kwartale 1958 r. na 1 gospodarstwo
Poznań—Bydgoszcz	12 208
Rzeszów—Kraków	4 572
Białystok	4 974

2) Wzrost przychodów wynika tylko z produkcji towarowej, przychody pozagospodarcze natomiast mają nawet tendencję spadkową. Uderza to niewątpliwie silniej w mniejsze gospodarstwa, dla których te przychody mają największe znaczenie. Widzieliśmy to w szczególnie ostrej formie na przykładzie najgłębszego spadku siły nabywczej grupy gospodarstw rzeszowsko-krakowskich

3) Wskaźnik wzrostu przychodów jest dużo wyższy w produkcji roślinnej niż zwierzęcej.

Dwa ostatnie zjawiska pozwalają sądzić, że niedość wyraźne ujawnianie się w naszym materiale lepszej sytuacji większych gospodarstw niż mniejszych w poszczególnych rejonach jest tylko wynikiem małej liczebności reprezentacji, nie stwarzającej możliwości występowania prawa wielkich liczb. Oczywiście jest to tylko przypuszczenie, którego — jeszcze raz to podkreślamy — materiał w bezpośredniej formie nie potwierdza.

Wiążąc obserwacje wynikające z naszej analizy z faktami znanymi z innych źródeł, można by je podsumować następującym stwierdzeniem: I kwartał 1958 r. nosi wyraźnie znamiona przesilenia się obserwowanych w kraju w 1957 r. procesów inflacyjnych w części, w jakiej one mogły być powodowane ciśnieniem wzmożonej w tym roku, zbyt szybko rosnącej siły nabywczej wsi. Przesilenie to spowodowało — prawdopodobnie czasowy — spadek siły nabywczej słabszych ekonomicznie grup gospodarstw. Elementy koniunktury działały — wydaje się — na korzyść silniejszych, bardziej towarowych grup chłopstwa. Wydaje się, że sytuacja ta nie była całkiem wolna ani od niezamierzonych przez politykę gospodarczą efektów ani od określonych niebezpieczeństw.

Oczywiście, że w związku z charakterem materiału (jego nieokreśloną reprezentatywnością) i metodą wnioskowania (opartą na dedukcji przy pomocy danych spoza materiału badawczego), główny cel tego rozdziału nie zawiera się w merytorycznej treści wniosków, lecz polega na ukazaniu ewentualnych możliwości stojących przed badaniami kwartalnych przychodów i wydatków gospodarstw chłopskich, gdyby je doprowadzić do dostatecznej reprezentatywności i kontynuować przez odpowiedni przeciąg czasu.